

43. Срезневский И. И. История русского языка: Курс 1849–50 года. Составлял г. Чернышевский / И. И. Срезневский // Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка. – М. : Учпедгиз, 1959. – С. 93–132.
44. Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка / И. И. Срезневский. – М. : Учпедгиз, 1959. – С. 16–81.
45. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1975. – 311 с.
46. Шлейхер А. Компендий сравнительной грамматики индоевропейских языков (Предисловие) / А. Шлейхер // Звегинцев В. А. История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1964. – Ч. 1. – С. 107–110.

Кантур К. О. Засновники порівняльно-історичного методу: А. Х. Востоков

Стаття присвячена прийомам і процедурам порівняльно-історичного методу в працях одного з основоположників порівняльно-історичного методу А. Х. Востокова (в контексті російської компаративістики 20-х – 60-х рр. XIX ст.). Особливу увагу приділено інтерпретації східнослов'янського переходу [e] > [o], званого законом Востокова. Автор статті розглядає лінгвістичний метод як складну одиницю, в межах якої можуть бути виділені онтологічний, телеологічний і операціональні компоненти. Останній включає в себе такі прийоми і процедури, як генетичне ототожнення фактів, лінгвістична реконструкція, хронологізація і локалізація мовних явищ та їх системно пов'язаних сукупностей.

Ключові слова: порівняльно-історичний метод, операціональні компонент, генетичне ототожнення фактів, лінгвістична реконструкція, хронологізація, локалізація, закон Востокова.

Kantur Kirill. The historic-comparative method founders: A. Vostokov

The article is dedicated to the techniques and procedures of the comparative-historical method in the writings of one of the founders of comparative historical method A. Vostokov (in the context of comparative Russian science of the 20s – 60s., XIX c.). Particular attention is paid to the interpretation given to the East Slavic transition [e] > [o], called the law of Vostokov. The author considers the linguistic method as a complex unit, within which the ontological, teleological and operational components can be highlighted. The latter include such methods and procedures as genetic identification of facts, linguistic reconstruction, chronology and localization of language phenomena and their associated systemic constellations.

Keywords: comparative-historical method, an operational component, the genetic identification of facts, linguistic reconstruction, chronology, localization, the law of Vostokov.

Капніна Г. І.

Донбаський державний педагогічний університет

**ПРОБЛЕМА ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ У ПЕРЕКЛАДІ
(НА МАТЕРІАЛІ ОРИГІНАЛУ ТА ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ
РОМАНУ Е. М. РЕМАРКА “НА ЗАХІДНОМУ ФРОНТІ БЕЗ ЗМІН”)**

У статті порушено проблему фразеологічної еквівалентності у процесі перекладу художнього тексту; проаналізовано основні види перекладацьких стратегій в означеному процесі; виокремлено перекладацькі концепції, результатом яких є еквівалентність у передачі першоджерела.

Ключові слова: еквівалентність, переклад, фразеологічна одиниця, художній текст.

Тенденцією сучасних лінгвістичних досліджень є постійне порівняння, співвідношення, протиставлення різноманітних мовних явищ. Саме тому лівова частка розробок вітчизняних учених проводиться в галузі перекладознавства, адже тут в результаті зіставного аналізу можна якнайкраще виявити основні відмінності або тотожності в споріднених та неспоріднених мовах.

В цьому плані особливо продуктивними є дослідження, об'єктом яких виступають художні твори. Якщо в німецькомовних та україномовних текстах наукового чи технічного характеру досить часто спостерігаються схожі синтаксичні структури, мовні звороти, навіть терміни, що мають однакове значення і полегшують трансформацію тексту в іншу мову, то художній текст готує для перекладача багато пасток. Таким чином, передача літературного твору мовою перекладу є одним з найважливіших завдань для лінгвіста.

Посередницьку місію перекладача сьогодні важко переоцінити. Саме його індивідуальність значною мірою сприяє тому, що оригінал продовжує життя у часі і просторі [6, с. 12]. У свою чергу, переклад художнього твору допомагає читачеві розширити своє уявлення та поповнити знання про інший народ, історію його становлення, специфіку відносин у родині, характер стосунків з сусідніми країнами тощо.

Відомий роман “На Західному фронті без змін” видатного німецького письменника, представника специфічного явища, яке йменують літературою “втраченого покоління”, Е. М. Ремарка [13], є яскравим підтвердженням цьому постулату, адже тут поняття соціально-історичного і національно-культурного контексту, ідейно-естетичного ландшафту доби переходить межі лінгвістики, навіть ширше – філології, і охоплює ті умови, в яких певна мова вживається як засіб комунікації і пізнання [11, с. 40].

Художній твір, як і текст будь-якого іншого стилю, характеризується певними ознаками. Предметом нашої посиленої уваги є усталені одиниці, що часто стають прикметою тексту зазначеного жанру. Стійкими фразеологічними одиницями у тій чи іншій мірі в залежності від стилю автора насичений кожен літературний текст і саме вони, за твердженням вітчизняного перекладознавця Я. Барана, складають найбільші труднощі перекладу [1, с. 195]. Напевне, тому порівняльне вивчення фразеологічних систем споріднених та неспоріднених мов входить в коло перспективних наукових розвідок українських учених.

Аналіз наукової літератури свідчить про високий ступінь дослідженості окресленої проблеми.

Так, когортою вітчизняних мовознавців, а саме Л. Бархударовим, В. Карабаном, Т. Кияком, В. Комісаровим, Л. Латишевим, Я. Рецкером, А. Фьодоровим були присвячені ґрунтовні праці теоретичним питанням перекладу.

Над вивченням німецької фразеології працювали лінгвісти М. Літвінова, О. Лопушанська, К. Мізін, Ю. Фірсова, Н. Щербань.

Особливості перекладу фразеологізмів розглядали науковці О. Арсентьєва, Є. Верещагін, С. Влахов, Р. Зорівчак, Н. Смирнова, Ю. Солодуб, С. Флорін.

Зіставні дослідження, присвячені порівнянню німецької та української фразеології, проводять мовознавці Л. Гречина, С. Денисенко, Г. Лисенко, Д. Тарасенко, Г. Хант.

Звертаючись до проблеми перекладу, не можна залишити поза увагою наступний факт: якщо перекладають текст з культури або часу, які є чужими для нашого сьогодення, зазвичай, обирають між двома фундаментальними та кардинально різними перекладацькими стратегіями, непеєднуваними в одному й тому ж самому творі; вибір одного з них надає всьому перекладу стилістичної єдності:

1. Текст “українізують”, приймаючи рішення, таким чином передати його читачеві, немов би він був написаний українцем українською мовою для українців нашого часу.

2. Намагаються віддалити українця від його світу, вирішуючи, таким чином заставити його читати текст, що він не на мить не забуватиме, що він має справу з іншою мовою, іншим століттям, іншою культурою [12, с. 12].

Від обраної стратегії залежить і кінцевий результат роботи перекладача – переданий іншою мовою текст оригіналу. Наведемо основні вимоги до якості перекладу. Отже, вихідний та кінцевий тексти повинні:

- 1) бути рівноцінними за змістом;
- 2) максимально, наскільки дозволяє схожість мов, наближатись за формою вираження думок;
- 3) мінімально розходитись в об'ємах [4, с. 5].

Подібні вихідні застави до результату перекладу сформульовано і Т. Кияком:

- 1) переклад повинен насамперед повністю передавати зміст оригіналу;
- 2) переклад повинен справляти на свого читача (слухача) такий самий вплив, як і оригінал на власного читача;
- 3) переклад повинен звучати, ніби оригінал, і не містити у собі відчуття забарвлення перекладу [7, с. 42].

Як бачимо, результат перекладу може характеризуватись різними ознаками, серед яких одне з основних місць займає його відповідність, адекватність (у цьому контексті даний термін підтримується не всіма вченими), еквівалентність оригіналу. Іншими словами, показником якості перекладу є змістова відповідність вихідного і кінцевого текстів. Звідси походить і традиційне правило перекладу – “перекладати за змістом” [4, с. 7].

У цьому зв'язку варто навести визначення еквівалентності. Так, В. Виноградов пропонує розуміти під еквівалентністю (адекватністю) найбільш повне і ідентичне збереження в тексті перекладу жанрової своєрідності оригіналу і всієї різноманітної інформації, що міститься в тексті першотвору [2, с. 11]. Іншими словами, еквівалентність стосовно оригіналу – максимальна вимога до перекладеного тексту, ідеальний, еталонний результат трансформації тексту з однієї мови на іншу.

Спираючись на дослідження Н. Гордієнко, виокремлюємо дві кардинально різні концепції перекладу, результатом якого є еквівалентність у передачі першоджерела:

– концепція стилістичної та змістовної еквівалентності, в результаті якої має спостерігатись функціональна рівноцінність елементів першотвору та перекладу (автор – А. Попович);

– концепція “комунікативної еквівалентності”, яка характеризує текст перекладу як такий, у якому збережена комунікативна цінність (автор – А. Нойберт) [3].

Незважаючи на те, що теорія перекладацьких відповідностей, адекватності та еквівалентності в перекладі є об'єктом постійної уваги вітчизняних вчених, у випадку, коли мова йде про еквівалентність перекладу фразеологічних одиниць, стає зрозумілим: ця проблема ще залишається складною і комплексною та потребує додаткової розробки.

Перед тим, як перейти до безпосереднього аналізу фразеологічних одиниць в тексті оригіналу та тексті перекладу, обраних нами для дослідження, варто навести визначення фразеологічних одиниць, від якого ми будемо відштовхуватись при відборі фразеологізмів для розгляду.

Отже, фразеологічними одиницями слід вважати такі стійкі словосполучення, які, незалежно від кількості слів-компонентів, утворюють семантичну єдність і виконують в мові називну або експресивну функцію [10, с. 224]. Подібне визначення дає підстави стверджувати, що фразеологізм є одиницею перекладу, що перекладається як єдине ціле (з урахуванням актуалізованих у тексті оригіналу внутрішньої форми та змісту,

емоційно-експресивних та конотативно-стилістичних нашарувань) незалежно від опори на наявні/відсутні еквіваленти в мові перекладу [8 с. 180].

Звичайно, перекладач повинен прагнути до перекладу фразеологізму фразеологізмом. Це основна вимога. Виконанням цього досягається, як правило, найбільша рівноцінність у відтворенні фразеології оригіналу в перекладі. Однак іноді такий прийом неможливий: у мові перекладу може не виявитися понятійно рівного фразеологізму або він є, але не підходить за своїми стилістичними характеристикам. Саме в цьому випадку вдаються до допомоги однослівної відповідності, описового перекладу і іноді до калькування [2, с. 185].

Я. Баран виокремлює чотири види перекладу фразеологізмів:

1) дослівний переклад або калькування (цей вид перекладу фразеологізмів характерний передусім для перекладу крилатих фраз);

2) еквівалентно-повний переклад (один з повноцінних способів перекладу фразеологізмів, який полягає в пошуку такого еквіваленту фразеологізму, який би повністю відповідав не лише значенню фразеологізму мови оригіналу, але й його внутрішній формі);

3) еквівалентно-неповний переклад (небажаний вид перекладу, полягає в пошуку відповідного еквівалентного словосполучення з таким же значенням, але з іншою внутрішньою формою);

4) описовий переклад (використовується у тих випадках, коли вищеназвані способи неможливі; такий вид перекладу є найменш бажаний позаяк при ньому зникає своєрідність, образність та емоційність фразеологізму) [1, с. 204-205].

Ще раз додамо, що досягнути абсолютної тотожності при перекладі фразеологізмів вдається дуже рідко. Наявність і використання наведених вище чотирьох видів перекладу фразеологічних одиниць свідчить про те, що ефект від інтерпретації фразеологізму у мові перекладу також буде різним. Це відбито у запропонованих далі прикладах.

Отже, проаналізувавши результат кропіткої роботи перекладача, в нашому випадку – текст роману “На Західному фронті без змін” у перекладі К. Гловацької [9], ми пропонуємо розподілити наявні в тексті перекладу фразеологізми за еквівалентністю трансформації наступним чином:

- повне співпадіння;
- неповне співпадіння (структурне та лексичне неспівпадіння);
- повне неспівпадіння. Види заміни: ФО – слово; ФО – словосполучення; ФО – речення.

Наголошуємо, що в статті аналізуються не способи перекладу фразеологічних одиниць (ця тема вже у достатній мірі досліджена на теренах вітчизняного перекладознавства), а ступінь еквівалентності при передачі усталеної одиниці німецькомовного тексту засобами української мови.

Повне співпадіння при перекладі фразеологічних одиниць зустрічається не так часто. Така передача фразеологічної одиниці супроводжується повною (абсолютною) структурною та лексичною ідентичністю. Але, зважаючи на той факт, що німецька й українська мови є неспорідненими, подібні випадки спостерігаються доволі рідко. Наведемо приклади з аналізованих тестів:

keine Ahnung haben [13, с. 11] – не мати уявлення [9, с. 40];

unter Aufsicht sein [13, с. 8] – бути під наглядом [9, с. 38];

Macht besitzen [13, с. 18] – мати владу [9, с. 45];

ich spitze die Ohren [13, с. 39] – я наставляю вуха [9, с. 61];

ich traue meinen Augen kaum [13, с. 130] – я ледве йому віри очам [9, с. 130].

При **неповному співпадінні** в перекладеному тексті спостерігаються окремі лексичні або структурні варіанти фразеологізму в мові оригіналу, які не є суттєвими й загалом фразеологічна одиниця в перекладі є еквівалентною усталеному виразу в мові оригіналу. При **лексичному неспівпадінні** структура трансформованого фразеологізму залишається ідентичною тій, що міститься в мові оригіналу, проте окремі лексичні одиниці є іншими:

dick wie eine schwangere Wanze sein [13, с. 4] – *бути товстим, немов насмоктана блощиця* [9, с. 35];

feine Nase für etwas haben [13, с. 18] – *мати добрий нюх на щось* [9, с. 46];

böse Sache [13, с. 29] – *кепська справа* [9, с. 54];

den Mund halten [13, с. 12] – *прикусити язика* [9, с. 41];

Dienst ist Dienst und Schnaps ist Schnaps [13, с. 129] – *дружба дружбою, а служба службою* [9, с. 129].

При **структурному неспівпадінні** різниця між фразеологізмом у мові оригіналу та у мові перекладу полягає в іншій будові усталеної одиниці, яка не є принциповою для її розуміння. В.Виноградов дотримувався у своїх дослідженнях наступної позиції: при передачі тексту з однієї мови на іншу перекладач зобов'язаний шукати смислову, експресивну і функціонально-стилістичну відповідність фразеологізму оригіналу, а не ламати голову над відтворенням внутрішньої форми такої мовної одиниці [2, с. 183]. У рамках нашої наукової розвідки, коли постає завдання пошуку еквівалентності при перекладі фразеологізму, не брати до уваги структурну невідповідність фразеологічної одиниці при перекладі ми не можемо. У даному випадку це явище – об'єкт розгляду даної статті. Структурне неспівпадіння демонструємо за допомогою наступних прикладів:

Auge auf, Finger lang [13, с. 28] – *око – глядь, рука – хан* [9, с. 53];

wild von Schmerzen sein [13, с. 40] – *збожеволіти від дикого болю* [9, с. 11];

Vertrieb dich nicht dabei [13, с. 29] – *аби тільки очі не повилазили* [9, с. 54];

Allerhand ist das! [13, с. 34] – *дивина та й годі!* [9, с. 58];

das Maß war voll [13, с. 20] – *нам увірвався терпець* [9, с. 47].

Як бачимо, до структурного неспівпадіння часто додається ще й лексичне.

Повне неспівпадіння при перекладі фразеологічної одиниці мови оригіналу простежується у випадках, коли перекладач не зміг, або в окремих випадках не вважав за потрібне трансформувати її усталеним виразом своєї мови, тобто, відбувається заміна фразеологізму лексемами, що передають його зміст, але не у стійкій формі та часто без експресивно-емоційного забарвлення. Існують наступні види заміни фразеологічної одиниці мовою перекладу:

1. Фразеологічна одиниця – слово:

Schwein haben [13, с. 5] – *пощастило* [9, с. 36];

ein Auge voll Schlaf nehmen [13, с. 29] – *заснути* [9, с. 55];

an und für sich [13, с. 33] – *насамперед* [9, с. 57];

ein wehender Vollbart [13, с. 38] – *стариган* [9, с. 60].

2. Фразеологічна одиниця – словосполучення:

hundertmüde sein [13, с. 33] – *бути втомленим* [9, с. 57];

dicht an dicht [13, с. 38] – *тісно притулившись один до одного* [9, с. 61];

sich zu sehr für sich halten [13, с. 200] – *триматись окремо* [9, с. 183].

3. Фразеологічна одиниця – речення:

Es hatte Kleinholz gegeben [13, с. 6] – *без бійки тут не обійшлося* [9, с. 37].

Уважно проаналізувавши фразеологічні одиниці в німецькому та українському варіантах роману, можемо зробити висновок, що саме усталені одиниці з неповним співпадінням найчастіше зустрічаються у перекладеному тексті.

На закінчення додамо наступне: Ю. Жлуктенко і В. Бублик наголошують, що еквівалентність – це адекватність змісту двох структур із можливими відхиленнями у самих структурах [5, с. 9]. Спираючись на це визначення, можемо зробити висновок, що з перерахованих вище видів відповідності перекладених фразеологізмів усталеним одиницям мови оригіналу еквівалентними можна вважати 1 та 2 види.

Цікавим у контексті нашого дослідження є також наступний факт. У проаналізованому перекладі містяться випадки, коли звичайний вислів німецького варіанту роману трансформується автором його україномовної версії фразеологізмом:

er soll aufpassen [13, с. 33] – *він мусить не ловити гав* [9, с. 47];

er holte seine Rechte aus zu einer Backpfeife [13, с. 37] – *він затопив такого ляца, що той аж перекинувся* [9, с. 60].

Це пояснюється бажанням перекладача “наблизити” трансформований текст до українського читача. З цією ж метою К. Гловацька замінює окремі слова-реалії специфічно українськими лексемами:

Bouillonkeller [13, с. 5] – *корчма* [9, с. 36];

Eine Rote-Kreuz-Schwester [13, с. 115] – *сестра-жальбниця* [9, с. 119].

Таким чином, можемо зробити наступний висновок: по-перше, фразеологічний масив німецької мови не відповідає за якісним і кількісним складом українському, оскільки ці дві мови не є спорідненими; по-друге, саме ступінь еквівалентності передачі тексту (в даному випадку, фразеологізмів) мови оригіналу мовою перекладу є показником успішності всієї роботи перекладача; по-третє, найбільш уживаним видом трансформацій фразеологічних одиниць при перекладі роману “На Західному фронті без змін” Е. М. Ремарка є такий вид перекладу, при якому спостерігається неповна еквівалентність передачі фразеологізму українською мовою.

Л і т е р а т у р а :

1. Баран Я. А. Фразеологія: знакові величини. Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов / Я. А. Баран, М. І. Зимомря, О. М. Білоус, І. М. Зимомря. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 256 с.
2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
3. Гордієнко Н. М. Поняття перекладацької еквівалентності як центральна проблема теорії художнього перекладу [Електронний ресурс] / Н. М. Гордієнко. – Режим доступу до документу : http://www.rusnauka.com/13_EISN_2012/Philologia/6_110004.doc.htm
4. Дулиенко Г. И. Пособие по переводу немецкой научно-технической литературы / Г. И. Дулиенко. – М. : Высш. шк., 1977. – 192 с.
5. Жлуктенко Ю. О. Контрастивна лінгвістика. Проблеми і перспективи / Ю. О. Жлуктенко, В. Н. Бублик // Мовознавство. – 1976. – № 4. – С. 3–15.
6. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
7. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. – 543 с.
8. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу німецької мови / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 596 с.
9. Ремарк Е. М. На Західному фронті без змін. Три товариші / Еріх Марія Ремарк. – У 2 т. – Т. 1. – К. : Дніпро, 1986. – С. 34–194.
10. Степанова М. Д. Лексикология современного немецкого языка / М. Д. Степанова, И. И. Чернышева. – М. : Высш. шк., 1962. – 310 с.

11. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) : для ин-тов и фак-тов иностр. языков. Учеб. пособие / Андрей Венедиктович Федоров. – 5-е изд. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, М. : ООО “Издательский дом “ФИЛОЛОГИЯ ТРИ”, 2002. – 416 с.
12. Mishchenko L. A. Theorie und Praxis des Übersetzens. Lehrbuch / L. A. Mishchenko, O. M. Turtshenko. – Winnyzja : NOWA KNYHA, 2003. – 176 S.
13. *Remarque E. M.* Im Westen nichts Neues / Erich Maria Remarque. – Berlin : Verlag Kiepenheuer & Witsch, 1971. – 215 с.

Капнина Г. И. Проблема фразеологической эквивалентности в переводе (На материале оригинала и перевода на украинский язык романа Э. М. Ремарка “На Западном фронте без перемен”).

В статье исследована проблема фразеологической эквивалентности в процессе перевода художественного текста; проанализированы основные виды переводческих стратегий в названном процессе; выделены переводческие концепции, результатом которых является эквивалентность в передаче первоисточника.

Ключевые слова: эквивалентность, перевод, фразеологическая единица, художественный текст.

Kapnina G. I. Problem of the phraseological equivalence in translation (based on the original and the Ukrainian translation of E. M. Remark’s novel “All Quiet on the Western Front”).

The problem of the phraseological equivalence in the process of the literary text translation is under consideration in the article. The main types of translation strategies used in the stated process have been analyzed, and the translators’ concepts aimed at the equivalence in the original source rendering have been detailed in the article.

Keywords: equivalence, translation, phraseological unit, literary text.

Карпенко У. А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

“ДУША СЛОВА” В ДИХОТОМИИ СВЕТ-БОЖЕСТВО

В работе обосновывается понятие первокорня и разрабатывается когнитивно-сравнительный этимологический метод для его анализа; доказываются существование древнейших первокорней, которые присутствуют в разных, в том числе неродственных языках, их наличие обусловлено не заимствованием, а восхождением к праязыку. Смысл первокорня остаётся неизменным и транслируется сквозь века, значения же трансформируются под воздействием метонимических и метафорических переносов, закрепляясь в конкретных словах того или иного языка на данном этапе его развития. Первокорень отображает процесс познания, в результате которого человеком был выделен и назван тот или иной фрагмент действительности.

Ключевые слова: первокорень, смысл, значение, трансляция, трансформация.

Первокорень, “душа слова”, доносит из глубины веков то, что древний человек выделил из хаоса впечатлений и чему дал номинацию.

Первокорень возможно определить как первоэлемент, заложенный во внутреннюю форму того или иного слова. Первокорень повторяется в номинации предметов и явлений в разных языках, он подвергается фонетическим изменениям, которые часто приводят к его неузнаваемости. В задачи исследователя входит выявление первокорня при помощи этимологического анализа и сопоставления данных этимологических словарей разных языков. Первокорень соотносим с тем, что М. М. Маковский называет “душой слов”: “...одно и то же значение, своеобразная “душа” слов, может в том или ином варианте...воплощаться и перевоплощаться в